

Червінчук А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»

КОНФЛІКТНО-ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕРВ'ЮВАННЯ КОМБАТАНТІВ І ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей конфліктно-чутливого підходу до побудови комунікації з комбатантами та цивільними громадянами. Особливу увагу було зацентовано на специфіці комунікування з ветеранами війни, а також військовими, які були звільнені з полону. У статті окреслено теоретичне осмислення актуалізованої проблеми на основі розглянутих наукових праць та рекомендацій експертів.

Відзначено, що історії комбатантів, які беруть безпосередню участь у воєнних діях, ветеранів повномасштабної російсько-української війни, а також військових, звільнених із полону та цивільних українських громадян, які прожили травматичний досвід, потребують конфліктно-чутливого підходу до висвітлення в медіа. Герої публікацій мають можливість поділитися своєю персональною історією з аудиторією, відрефлексувати пережите та водночас мають право не виголошувати інформації, яка потенційно може завдати їм шкоди. Закцентовано, що журналісти повинні враховувати потенційні ризики повторної травматизації героїв і тому використовувати індивідуальний підхід до висвітлення їх історій. Крім того, суб'єктивні історії героїв у своїй інтерсуб'єктивній сукупності можуть допомогти проблематизувати повномасштабну російсько-українську війну в цілому чи розкрити окремі аспекти, які є важливими та водночас важкими для героїв публікацій (зокрема, реабілітація військових після повернення з зони бойових дій через поранення, особливості проходження ВЛК ветеранами війни для підтвердження інвалідності чи адаптація до мирного життя після повернення з полону тощо).

Підкреслено, що журналісти повинні ретельно готуватися до інтерв'ювання окреслених осіб, зокрема для початку чітко усвідомити власну мету, наміри, оцінивши, наскільки це корелюється з запитам аудиторії, та водночас упевнитися в тому, що герой готовий до розмови на обрану журналістом тему.

Зауважено, що журналістські публікації, в яких відображаються історії учасників війни, військових, які були в полоні чи цивільних громадян, повинні доцільно розкривати ті аспекти, які допоможуть аудиторії осягнути досвід людей, а також не повинні фокусуватися винятково на болісних, травматичних спогадах, тому варто зорієнтовувати увагу на позитивному досвіді долання героями перешкод і пережитих травм.

Ключові слова: війна, конфліктно-чутливий підхід, інтерв'ю, нетравматична комунікація, травматичний досвід, комбатанти, цивільне населення, масмедіа, журналісти.

Постановка проблеми. Повномасштабна російсько-українська війна потребує систематичної артикуляції з боку професійних комунікантів – відображення хроніки подій, осмислення проблем, зумовлених війною, та репрезентації історій людей, які живуть в умовах війни. Аудиторія ж прагне отримувати інформацію, щоб усвідомити перебіг воєнних дій, а також зрозуміти масштабність, наслідки російсько-української війни, що триває. Натомість учасники бойових дій (комбатанти) та постраждали від воєнних дій (цивільне населення) мають можливість поділитися своїм персональним, здебільшого травматичним досвідом, переживаннями. Однак журналісти

не повинні сприймати згоду героїв на комунікацію винятково як спосіб досягнення власних комунікаційних намірів чи редакційних інтересів, навпаки – надавати можливість героям відрефлексувати пережитий досвід, забезпечивши репрезентування індивідуальних історій людей, адже такі тексти у своїй сукупності можуть розширити уявлення про бойові дії та їх наслідки. Тож науковий інтерес пояснюється потребою в аналізі й певному узагальненні поглядів науковців та досвіду експертів щодо особливостей інтерв'ювання комбатантів та цивільних громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку журналістської роботи в умовах

збройних конфліктів досліджували: С. Кость, М. Буроменський, Й. Галтунг, М. Лукакович, В. Кемпф тощо. Журналістські підходи до побудови комунікації з учасниками війни чи постраждалими від воєнних дій розглядали: П. Дворянин, О. Голуб, Р. Кібл, К. Пейн, Г. Сімонс, тощо. Дослідженню специфіки висвітлення конфліктно-чутливих тем у ЗМІ приділяли свою увагу: Д. Дуцик, Р. Шутов, Ю. Любченко, П. Мірошніченко, Н. Шульська, О. Кошак, О. Гундерук тощо. Відзначимо, що у контексті нашого дослідження важливими є рекомендації Комісії з журналістської етики (КЖЕ), Інституту масової інформації (ІМІ) щодо особливостей побудови комунікації з героями, які пережили травматичний досвід від впливом безпосередньої участі у воєнних діях чи проживання у небезпечних зонах під систематичними обстрілами ворога.

Постановка завдання. Мета цієї статті – визначити особливості інтерв'ювання комбатантів і цивільного населення в умовах воєнного часу, розглянувши й узагальнивши наукові погляди дослідників та рекомендації експертів.

Виклад основного матеріалу. Для початку розглянемо, в чому фахівці вбачають важливість і яким чином розуміють сутність конфліктно-чутливого підходу. Дослідниця М. Лукакович переконана, що в сучасному глобалізованому та демократизованому медіаландшафті медіаконтент повинен бути спрямований на боротьбу з насильством, і зауважила, що в журналістській практиці варто послуговуватися принципами конфліктної чутливості, що допоможе «вийти за рамки культурно-насильницьких елементів висвітлення збройних конфліктів» [12, с. 1]. Українські медіаексперти (Д. Дуцик, Р. Шутов) переконані, що конфліктно-чутливий підхід полягає у дотриманні журналістських стандартів у матеріалах, в яких згадуються цільові групи, а також – у нейтральності цих публікацій. До таких цільових груп відносять: військових (мобілізовані та демобілізовані бійці, бійці добровольчих батальйонів, поранені військові та ті що побували у полоні, іноземні бійці, що воюють на боці України); внутрішньо переміщених осіб; мешканців тимчасово окупованих територій; волонтерів; родини військових; дітей [4].

Фахівці відзначили, що насамперед конфліктно-чутливий підхід характеризується: вживанням конфліктно-чутливої лексики щодо окреслених вище цільових груп; відсутністю висловлювань журналістів або висловлювань інших осіб без подачі альтернативної точки зору або без комен-

таря журналіста, який би засвідчував його/її дистанціювання від означеної позиції [4]. На нашу думку, доречним буде додати, що конфліктно-чутливий підхід до побудови комунікації з цільовими групами також виражається у врахуванні життєвого бекграунду героїв (маємо на увазі пережитий травматичний досвід під впливом участі у воєнних діях чи проживання в небезпечних зонах в умовах бойових дій тощо), а також – в індивідуальному підході професійних комунікантів до формулювання питань, специфіці побудови й розгортання розмови журналіста з героєм.

Зауважимо, що специфіка комунікації з героями й подальше висвітлення їх історій у масмедіа узалежене від стратегій, принципів, якими послуговуються журналісти у своїй професійній діяльності. Світовий досвід висвітлення збройних конфліктів продемонстрував, що все ж журналісти більше схильні інформувати про насилля, демонструвати насилля та констатувати його наслідки, ніж здійснювати аналіз причин воєнних дій чи відображати досвід успішної адаптації героїв до звичного життя після пережитого травматичного досвіду.

У цьому контексті доречним буде пригадати міркування Й. Галтунга, який свого часу зазначив, що журналістам варто переорієнтуватися з принципів журналістики війни/насилля (war/violence journalism) на принципи журналістики миру (peace journalism). В. Кемпф зауважив, що у журналістів є можливість сприяти трансформації дискурсу війни на більш мирну, конфліктно-чутливу та навіть конструктивну форму дискурсу, яка розкриватиме проблеми та демонструватиме досвід чи варіанти їх вирішення [11, с. 209]. Так як для журналістики миру одним із ключових пунктів є журналістська емпатія, на наше переконання, такий підхід може виявитися доречним для того, щоб ретранслювати суспільству історії, фокусуючи увагу не лише на травмах (констатація проблем), але й прикладах успішної адаптації героїв після пережитого травматичного досвіду (демонстрація конкретних прикладів долаання проблем).

Натомість журналістика війни/насилля зосереджена на конфліктній арені, видимому впливі насильства (вбитих/поранених), на стражданнях [10, с. 1], що унеможливорює використання конфліктно-чутливого підходу до комунікації. Ми переконані, що журналісти, які керуються принципами журналістики війни, під час побудови комунікації з героями, які пережили травматичний досвід, все ж намагатимуться зорієнтовувати увагу на деталях, які можуть завдати повторної

травматизації героям під час пригадування ними трагічних, болісних подій.

Тому далі розглянемо рекомендації фахівців-практиків та дослідників цього питання, зосередивши увагу на особливостях побудови комунікації з такими групами людей: комбатантами (військовослужбовцями); ветеранами війни; військовими, звільненими з полону; цивільним населенням (громадянами, які пережили травматичний досвід у зв'язку з воєнними діями).

Особливості побудови комунікації з комбатантами (військовослужбовцями). А. Сарнацька зауважила, що журналістам не варто наполягати на обговоренні певних тем, які є складними для героїв публікацій («ні» означає «ні»). Крім того, вона надала такі рекомендації на етапах підготовки та безпосереднього проведення інтерв'ю: не потрібно використовувати фраз на кшталт «я вас розумію», «мені теж важко»; необхідно підготуватися до інтерв'ю, вивчити контекст, знайти інформацію про героя до моменту спілкування; не використовувати подробиці травматичного досвіду для створення яскравих матеріалів та клікбейту [9].

Окремої уваги потребує тема побудови комунікації з ветеранами та ветеранками війни. Для підготовки журналістських матеріалів журналістам варто обрати оптимальний ракурс розкриття історії ветеранів і враховувати обраний фокус для формування переліку запитань для інтерв'ювання. Також треба врахувати, що такі матеріали не мають надмірно героїзувати ветеранів [8, с. 6]. Крім того, під час пошуку й вибору потенційних героїв для публікацій журналістам варто не залучати до спілкування одних і тих же медійних осіб, тобто висвітлювати в медіа когорту ветеранів, які раніше не фігурували, але, які мають власний воєнний досвід, їх поважають побратими [8, с. 6].

У контексті висвітлення історій ветеранів/ветеранок типовою помилкою журналістів є намір сфокусувати увагу на соціальному статусі, статі, професійному досвіді, щоб певним чином підкреслити «інакшість», але така «інформація не є основним меседжем» [8, с. 6]. Представники Українського ветеранського фонду відзначили, що під час спілкування з ветеранками варто: демонструвати реальний голос ветеранок (надати можливість жінкам-ветеранам поділитися власними історіями та розповісти про досвід служби); відображати різноманітність досвіду (жінки-ветеранки мають різний військовий досвід та службові спеціальності, тому варто висвітлювати різноманітність їхніх ролей та внеску); актуалізувати

питання гендерної рівності в армії та ветеранській спільноті; звертати увагу на інтереси (насамперед бажано поцікавитися інтересами та активностями жінок-ветеранок поза службою, – волонтерством, освітою, громадським життям тощо); уникати стереотипних поглядів на жінок-ветеранок [8, с. 6].

Вважаємо за необхідне розглянути рекомендації щодо побудови комунікації з *військовими, звільненими з полону*. Журналістам варто використовувати різні підходи для комунікації з героями, які щойно повернулися з полону, і тими героями, після звільнення з полону яких минув вже певний час [7]. Для героїв, які тільки-но повернулися з полону, розмова з журналістом може стати доволі болісною, тож варто попередньо обговорити питання, які є складними. Героїв, які повернулися з полону давно, варто запитати, чим вони займаються зараз, чого їм вдалося досягти за цей час. Це допоможе перелаштувати героїв на позитив, забезпечить певний «терапевтичний ефект» не тільки для них, але й – для аудиторії [7].

У рекомендаціях Комісії з журналістської етики наголошено на таких аспектах побудови комунікації з військовими, які повернулися з полону: враховувати чутливий характер обраної теми матеріалу; чітко визначити мету публікації та відповідність намірів запитам суспільства; користуватися інформацією з різних джерел (офіційних, з інших ЗМІ чи соціальних мереж) та вказувати посилання на першоджерела; оприлюднювати прізвища військових та цивільних полонених, розголошувати обставини їхнього потрапляння до полону чи демонструвати особисті фото й відео допустимо лише за персональної згоди героїв або згоди рідних (у випадку, якщо суспільна значущість переважає, інформація може бути оприлюднена без згоди); уникати використання фото й відео, на яких зображено тіла або тортури (за винятком, якщо матеріал супроводжується попередженням про чутливий контент або коментарем про фіксацію воєнного злочину) [6]. Крім того, під час спілкування необхідно дотримуватися правил інтерв'ювання людей, які пережили пережити травму: обрати комфортне й зручне місце для спілкування; перед початком розмови окреслити тему та чітко дотримуватися логіки окреслених запитань, аби уникнути «ефекту несподіванки» для героя; використовувати здебільшого відкриті, а не закриті запитання; не намагатися дізнатися більше деталей про травматичний досвід, а зосередитися на тому, як героєві вдалося подолати складні обставини; не вдаватися до оцінювання та уникати подальшої драматизації в журналіст-

ському тексті, тобто фокусуватися на конкретних фактах, а не на оціночних судженнях (до прикладу, уникати фраз на кшталт «жах», «шок», «нелюдське звірство» тощо) [6].

У рекомендаціях, викладених О.Горчинською, йдеться про те, що журналістам варто: слідкувати за лексикою (послугуватися фразами на кшталт «звільнені особи» або «звільнені люди», натомість уникати фрази «інтерв'ю з військовополоненим»); упевнитися в тому, що людина готова до спілкування (інтерв'ювати героя/героїню після того, як він/вона вже отримали психологічну допомогу); визначити мету інтерв'ю (у залежності від поставленої мети треба вибудовувати лінію розмови та готувати питання); подбати про комфорт людини (обрати зручне й комфортне місце для розмови); починати розмову зі вступного слова, роз'яснивши людині важливість цієї розмови і вибудовувати логіку розмови за етапами перебування героя/героїні в полоні; поважати співрозмовника/співрозмовницю (не треба жаліти героя, а пам'ятати про повагу, делікатність, відповідальність і людяність); ретельно й виважено підійти до формування переліку питань (не розпитувати про делікатні, інтимні моменти); подбати про безпеку людей (до прикладу тих осіб, яких герой/героїня міг/могла бачити в полоні, чи його родичів); вчасно зупинити інтерв'ю, якщо виникає така потреба; не робити зайвих висновків самостійно (не вдаватися до героїзації чи навпаки знецінення пережитого досвіду) [1]. Також експерти рекомендують врахувати такий важливий аспект під час спілкування: на початку розкрити досвід людини «до» військової діяльності, зацентрувавши увагу на цивільному житті героя/героїні [2].

Особливості побудови комунікації з цивільним населенням (громадянами, які пережили травматичний досвід у зв'язку з воєнними діями). Фахівці Центру демократії та верховенства права рекомендують журналістам відображати почуття

людей, а не власне осмислення їхньої ситуації, тобто важливо зорієнтувати увагу аудиторії на досвіді постраждалих, а не намагатися проаналізувати його [5]. Крім того, експерти вважають, що більш доречно розпочати інтерв'ю не з конкретних питань, а надати можливість героям вільно розповідати про пережитий досвід, а вже після висловлених героєм/героїнею рефлексій, – переходити до питань [5].

Репортери без кордонів радять дотримуватися чотирьох принципів безпечного та коректного ставлення до учасників інтерв'ю: гарантія безпеки для обидвох сторін; чітке роз'яснення компонентів інтерв'ю; використання фактологічного підходу; збереження емоційної відстані [3].

Висновки. Розглянуті міркування дослідників та рекомендації експертів щодо побудови комунікації з комбатантами та цивільними громадянами, а також військовими, які звільнені з полону, надали підстави впевнитися, що журналістам варто виважено підходити до розкриття історій людей, які пережили травматичний досвід. Враховуючи, що кожна людина сприймає події по-різному, піддається впливу трагічних, болісних подій по-різному та по-своєму проживає отриманий досвід, журналістам не варто послугуватися універсальним підходом до комунікації з обраними героями, адже рівень травматизації в усіх різний. Видається недопустимим використання історій людей, які отримали травму чи перебували у полоні, для досягнення власних цілей, до прикладу, підвищення рейтингів за допомогою підготовки сенсаційних і клікбейтних текстів. У наступних дослідженнях вважаємо доцільним використати емпіричні методи для перевірки окреслених вище теоретичних міркувань та рекомендацій, сфокусувавши увагу на конкретних журналістських практиках послугування конфліктно-чутливим підходом до інтерв'ювання героїв, взявши до уваги тексти в українських масмедіа.

Список літератури:

1. Горчинська О. Як спілкуватися з людьми, які пережили полон. *Medialab.online*: вебсайт. URL: <https://medialab.online/news/iak-spilkuvatysia-z-liudmy-iaki-perezhyly-polon/> (дата звернення: 16.01.2025).
2. Григоренко Д. Як говорити про полон: поради для журналістів на основі реальних історій. *Інститут масової інформації*: вебсайт. URL: <https://imi.org.ua/advice/yak-govoryty-pro-polon-porady-dlya-zhurnalistiv-na-osnovi-realnyh-istorij-i64135> (дата звернення: 16.01.2025).
3. Найкращі практики інтерв'ювання людей, що пережили травматичні події. *Репортери без кордонів*: вебсайт. URL: <https://safety.rsf.org/ukr/best-practices-for-interviewing-survivors-of-traumatic-events/> (дата звернення: 16.01.2025).
4. Методологія моніторингу конфліктно-чутливого висвітлення проблем соціальних груп, дотичних до конфлікту, в українських телевізійних ЗМІ / упоряд. Д. Дуцик, Р. Шутов. Київ : Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, ГО «Телекритика», 2015. 12 с. URL: <https://ms.detector.media/content/files/methodology.docx> (дата звернення: 16.01.2025).

5. Путівник юридичних порад для журналістів: як працювати під час війни в Україні. Київ : Центр демократії та верховенства права, 2024. 56 с. URL: <https://surl.li/uryjso> (дата звернення: 16.01.2025).
6. Щодо висвітлення тем, пов'язаних із українськими полоненими. *Комісія з журналістської етики*: вебсайт. URL: <https://cje.org.ua/statements/shchodo-vysvitlennia-tem-pov-iazanykh-iz-ukrainskymy-polonenyymy/> (дата звернення: 16.01.2025).
7. Як комунікувати з колишніми військовополоненими. Говорить Валерія (Нава) Суботіна. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/news/yak-komunikuvaty-z-kolyshnimy-vijskovopolonenyymy-govoryt-valeriya-nava-subotina-i63107> (дата звернення: 16.01.2025).
8. Як писати про ветеранів: рекомендації для журналістів від Українського ветеранського фонду. Київ : Український ветеранський фонд, 2023. 18 с. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/how_to_write_about_veterans.pdf (дата звернення: 16.01.2025).
9. Як проводити інтерв'ю з військовими, аби не зашкодити їм, собі та Україні. Конспект вебінару Аліни Сарнацької. *Академія викладачів журналістики*: вебсайт. URL: <https://www.jta.com.ua/knowledge-base/yak-provodyty-interv-iu-z-viyskovymy-aby-ne-zashkodyty-im-sobi-ta-ukraini-konspekt-vebinaru-aliny-sarnatskoi/> (дата звернення: 16.01.2025).
10. Galtung J. Peace Journalism as an Ethical Challenge. *GMJ : Mediterranean*. 2006. No. 1(2). P. 1–6.
11. Kempf W. Peace journalism: A tightrope walk between advocacy journalism and constructive conflict coverage. *Conflict & communication online*. Vol. 6, No. 2, 2007. P. 1–9.
12. Lukacovic M. Peace journalism and radical media ethics. *Conflict & Communication online*. 2016. Vol. 15. No. 2. P. 1–9.

Chervinchuk A. O. A CONFLICT-SENSITIVE APPROACH TO INTERVIEWING COMBATANTS AND CIVILIANS IN WARTIME

The article is dedicated to exploring the peculiarities of a conflict-sensitive approach to encouraging communication with combatants and civilians. With great respect, the emphasis was placed on the specifics of communication with war veterans, as well as military personnel who were released from prison. The article provides a theoretical understanding of the current problem based on scientific research and expert recommendations.

It is noted that the stories of combatants who take a direct part in military operations, veterans of the large-scale Russian-Ukrainian war, as well as military ones who have retired from the full Ukrainian civilians who have lived through a traumatic trial will require a conflict-sensitive approach before being reported in the media. The heroes of the publication have the opportunity to share their personal story with the audience, reflect on their experiences, and at the same time have the right not to share information that could potentially give them bad. It is emphasized that journalists are responsible for taking into account the potential risks of re-traumatization of heroes and therefore promoting an individual approach to clarifying their stories. In addition, subjective stories of heroes from their intersubjective totality can help to problematize the full-scale Russian-Ukrainian war in general and reveal other aspects what is important and at the same time important for the heroes of the publication (exclusion, rehabilitation of military personnel after returning from the combat zone through the wounded, features of the passage of the VPK by war veterans for confirmation Disability and adaptation until a peaceful life after turning back to fullness).

It is emphasized that journalists must be diligently prepared before interviewing people, in order to clearly inform the authorities, assessing the extent to which it correlates with the audience's questions, And suddenly you will rejoice in the fact that the hero is ready to speak on the topic chosen by the journalist.

It is respected that journalistic publications, which depict the stories of participants in the war, military forces, who were in the midst of civilians, are responsible for fully revealing those aspects that To help the audience understand the truth of people, and also to innocently focus on painful, traumatic events, it is important to focus on the positive evidence of the characters' failures and the traumas they have experienced.

Key words: war, conflict-sensitive approach, interview, non-traumatic communication, traumatic experience, combatants, civilian population, mass media, journalists.